

Janusz Kuczyński

Sprawozdanie z archeologicznych prac badawczych przy katedrze kieleckiej przeprowadzonych w 1962 r.

Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego 2, 177-195

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

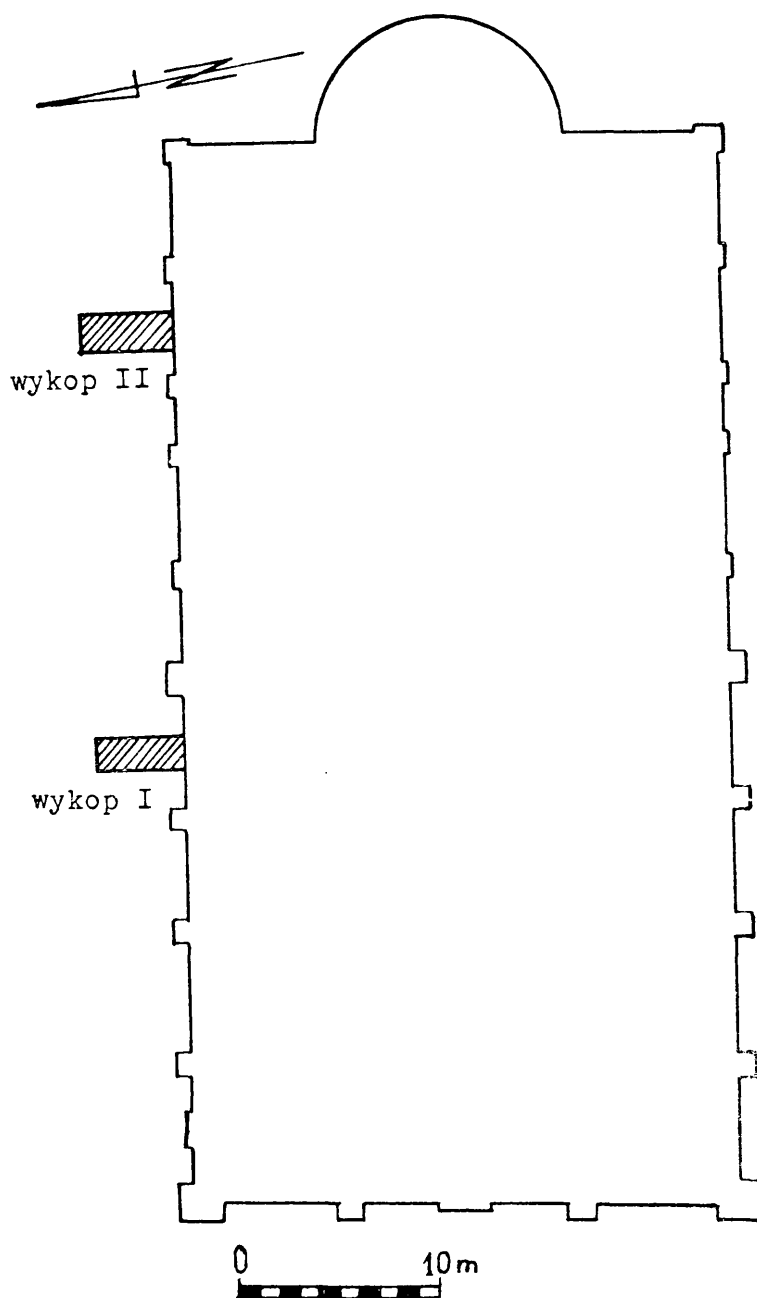
Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPRAWOZDANIE Z ARCHEOLOGICZNYCH PRAC
BADAWCZYCH PRZY KATEDRZE KIELECKIEJ,
PRZEPROWADZONYCH W 1962 R.

Badania wykopaliskowe przy katedrze kieleckiej, przeprowadzone jesienią 1962 r., stanowiły kontynuację prac badawczych, rozpoczętych w 1961 r. z inicjatywy prof. dra Jana Pazdura¹. Drugą fazę badań, będącą przedmiotem niniejszego sprawozdania, przeprowadzono z ramienia Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN przy współudziale Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach. Kierownictwo naukowe badań spoczywało w rękach prof. dra Jana Pazdura, konsultację archeologiczną objął doc. dr Aleksander Gardawski. Pracami wykopaliskowymi, trwającymi od 11 października do 6 listopada, kierował niżej podpisany. Ponadto zatrudnionych było przeciętnie 4 — 5 pracowników fizycznych.

Założeniem drugiej fazy badań, nawiązujących ściśle do ubiegłorocznego etapu prac, była dalsza weryfikacja warstw kulturowych, zalegających w północnej części cmentarza przykościelnego. Celem realizacji nakreślonego planu badawczego wytyczono wykop nr II, przylegający bezpośrednio do drugiego (licząc od wschodu) przęsła północnej ściany katedry w odległości 19 m od wykopu nr I, eksplorowanego w 1961 r. (tabl. I). Tak usytuowany wykop II przylegał do części kościoła, wzniesionej w latach 1514—1522² w związku z dobudową zakrystii i kapitułarza. Mimo iż górne partie murów ulegały hiejednokrotnym przeróbkom, spodziewano się, zresztą słusznie, że wążki fundamentowe nie uległy w ich trakcie zmianom.

Wymiary wykopu II, przylegającego swym węższym bokiem do katedry, wynosiły $1,8 \times 4,5$ m. Tak niewielkie wymiary podyktowane zostały względami bezpieczeństwa budowlanego oraz w celu uniknięcia zakłóceń ożywionego ruchu na placu przykatedralnym. Ograniczyły one znacznie możliwości poznawcze prac wykopaliskowych, sprowadzając je raczej do nieco szerszej pojętego sondażu. Z uwagi jednak na fakt uprzedniego, dokonanego w 1961 r. wstępnego rozeznania warstw kulturowych — eksploracja wykopu II zapewniała uzyskanie dalszych uściśleń, dotyczących tak szczególnie ważnego dla historii Kielc miejsca, jakim jest obecne wzgórze katedralne. Ustaleń tych spodziewano się przede wszystkim w odniesieniu do końcowych faz okresu wczesnośredniowiecznego oraz w zakresie dokładniejszej chronologizacji pierwszego kościoła, zwłaszcza czasu jego spalenia i późniejszej odbudowy.

Tabl. I. Plan sytuacyjny wykopów

Prace wykopaliskowe realizowano eksplorując kolejno warstwy mechaniczne o miąższości od 2 do 5 cm, przy czym wyższa z podanych wartości dotyczy eksploracji dobrze rozeznaczonych w 1961 r. warstw górnych, przemieszanych całkowicie w wyniku XIX-wiecznych prac niwelacyjno-porzadkowych na terenie przykościelnym³.

OPIS WARSTW I INWENTARZA ZABYTKOWEGO

W poniższym opisie numery warstw są ujednolicone z numeracją przyjętą na rysunku profilu wykopu II — tabl. II.

WARSTWA I. Nawierzchnia placu przykatedralnego ułożona z płytek czerwonego piaskowca. Wzdłuż ściany katedry przebiega pas szerokości 1,8 m, wykonany z nieregularnych kamieni spojonych zaprawą cementową. Pośrodku pasa małe wgłębienie umożliwiające ściekanie wód deszczowych.

WARSTWA II. Warstwa szarozółtego piasku przecięta w południowej części wkopem (warstwa VIII). Miąższość warstwy 6 cm w północnym, a 24 cm w południowym krańcu wykopu.

Inwentarz: Materiały wystąpiły wyłącznie w spągowej części warstwy. Kilka kawałków przerdzewiałych gwoździ trumiennych i kilkanaście kości.

Interpretacja: Piasek stanowi podsypkę, narzuconą celem umożliwienia dokładnego ułożenia płyt nawierzchni. Materiał zabytkowy dostał się do piasku ze stropowych wątków następnej warstwy (III).

WARSTWA III. Ziemia gliniasta barwy szarobrunatnej, zalegająca w północnej i środkowej części wykopu, kończąca się przy wkopie pod kabel (warstwa VIII). Miąższość warstwy nierównomierna, waha się od 9 do 19 cm.

Inwentarz: Kilka fragmentów nowożytnych naczyń glinianych, przeważnie polewanych, oraz naczyń szklanych. 3 silnie przerdzewiałe żelazne gwoździe trumienne.

Interpretacja: Warstwa uformowana podczas ostatnich prac porządkowo-niwelacyjnych w latach 1869—1872, w trakcie których naruszono niżej zalegającą warstwę cementarną.

WARSTWA IV. Rumosz skały łupkowej przemieszany z ziemią gliniastą barwy brązowej. Warstwa wyklinowuje się w kierunku południowym. Największa miąższość warstwy wynosi 11 cm.

Inwentarz: Dwa fragmenty nowożytnych prasowanych dachówek. Kilkanaście fragmentów polewanych naczyń glinianych oraz naczyń szklanych: przerdzewiałe gwoździe trumienne i fragmenty okuć trumiennych (?) z żelaza i blachy miedzianej. Naparstek blaszany. Przykrawędny fragment ceramicznej płytki posadzkowej, zdobionej polewanym ornamentem plastycznym. Kilkanaście kawałków kości ludzkich (?).

Interpretacja: Pochodzenie warstwy identyczne z pochodzeniem warstwy III.

WARSTWA V. Ziemia lekko gliniasta barwy jasnobrązowej. Warstwa przecięta jest wkopem pod kabel (warstwa VIII). Miąższość warstwy wynosi 20 — 25 cm.

Inwentarz: Duża ilość fragmentów nowożytnych naczyń glinianych polewanych i nie polewanych. Małe fragmenty cienkich szyb i naczyń

szklanych, przeważnie o opalizujących powierzchniach. Kilkanaście żelaznych, silnie przerdzewiałych gwoździ trumiennych (na rdzy odciski drewna) oraz okuć trumiennych. Kilkadziesiąt w większości drobnych kawałków kości ludzkich. Trzy nieprzemysłowe krzemienie. 2 fragmenty naczyń średniowiecznych. 6 fragmentów posadzkowych płytek ceramicznych polewanych. Wśród nich jeden ornamentowany (s. 191).

Interpretacja: Warstwa stanowi zniszczony podczas prac niwelacyjnych strop warstwy cementarnej. W świetle uzyskanych materiałów nie jest możliwe ustalenie, czy warstwę należy wiązać z robotami ziemnymi z roku 1827, czy z lat 1869—1872.

WARSTWA VI. Ziemia silnie zwarta, gliniasta, o jednolitej ciemnobrązowej barwie. W części południowej warstwa została zniszczona górą dwoma wkopami (warstwy VII i VIII), dołem podchodzi pod fundament katedry. W północnym końcu wykopu na spągu warstwy wystąpiły gniazda czystego żółtego piasku. Ponadto w warstwie wyeksplorowano 14 grobów.

Inwentarz: 35 fragmentów nowożytnych naczyń glinianych, w większości polewanych. Nie polewane, głównie białe, często kryte ornamentem wykonanym brązową farbą. Wszystkie skorupy pochodzą z naczyń toczonych na kole.

49 fragmentów średniowiecznych naczyń glinianych oraz 5 fragmentów glinianych pokrywek. Skorupy pochodzą z cienkościennych naczyń toczonych, dobrze wypalonych. Kilka skorup krytych szklistą, spękaną polewą barwy zielonej. Barwy skorup nie polewanych: czarne, szare, brązowe i ceglaste.

52 fragmenty XIII — XIV-wiecznych naczyń glinianych. Skorupy wykazują w przelomach ślady łączenia poszczególnych taśm gliny i następnego obtaczania. Skorupy reprezentują w przeważającej większości naczynia grubościennie, dobrze wypalone, o powierzchniach ciemnoszarych, czarnych oraz ceglastych. Do wyrobu naczyń użyto gliny schudzonej domieszkami tłuczniwa kamiennego, rzadziej — piasku. Dna naczyń noszą ślady stosowania podsypki piaskowej, wylewy najczęściej dość silnie profilowane. Ornamentyka oparta jest na motywie żłobków dookołnych oraz (bardzo rzadko) linii falistych. Kilka skorup posiada ślady wtórnego przepalenia.

14 fragmentów ceramicznych płytek posadzkowych. Zachowane fragmenty powierzchni górnych są polewane oraz w większości zdobione ornamentem plastycznym. Ścianki boczne ścięte ku dołowi, spody na podsypce piaskowej. Powierzchnie kilku fragmentów noszą ślady wtórnego przepalenia polewy. Grubość zachowanych fragmentów od 2,6 do 3,3 cm.

1 fragment cegły palcówki. Grubość 4,9 cm.

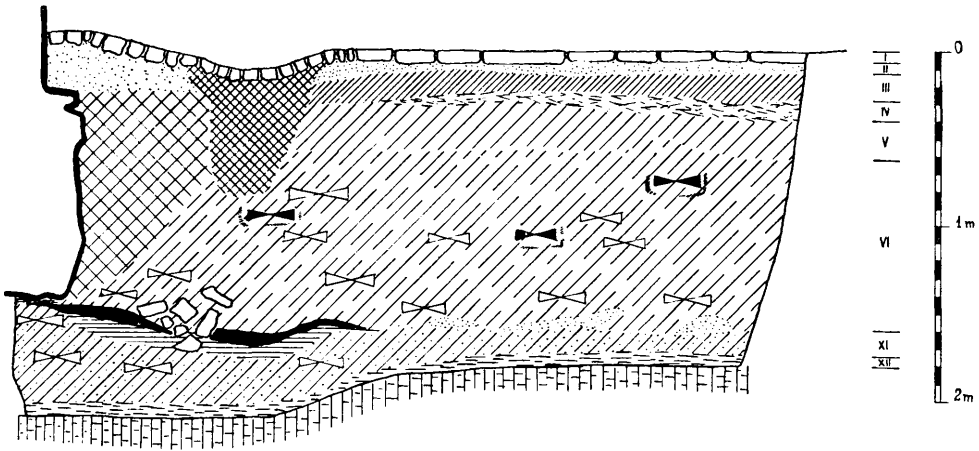
Ponad 100 trumiennych gwoździ żelaznych, silnie przerdzewiałych. Na rdzy odciski drewna, w które pierwotnie były wbite. Gwoździe są dwóch długości: 8—9 cm i 4—5 cm. Ilościowo przeważają dłuższe.

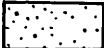

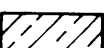

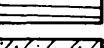
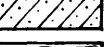

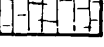
Kilkanaście fragmentów silnie przerdzewiałych blaszek i kawałków żelaza. Prawdopodobnie są to fragmenty okuć trumiennych.

17 kawałków naczyń szklanych oraz kilka fragmentów szyb. Powierzchnie większości silnie opalizują.

W warstwie wystąpiła bardzo duża ilość węgla drzewnych zgrupowanych głównie w spągowych partiach warstwy.

8 małych krzemieni nieprzemysłowych oraz jeden krzemieny wiór — odpad produkcyjny.

	szarżółty piasek
	ziemia gliniasta barwy szarobrunatnej
	okruchy łupku przemieszane z ziemią gliniastą barwy brązowej
	ziemia lekko gliniasta barwy jasnobrązowej
	ziemia gliniasta barwy ciemnobrązowej
	ziemia gliniasta barwy szarobrązowej
	węgiel drzewny
	przepalona glina
	ziemia gliniasta o intensywnie brunatnym zabarwieniu
	szarżółtawy ił
	skała łupkowa
	groby /zniszczone nie zostały zaciemnione/
	kamienie

Tabl. II. Profil ściany zachodniej wykopu II

Liczne drobne okruchy wapiennej zaprawy murarskiej.

Fragmety lapidarialne. Małe kawałki czerwonego piaskowca nieregularnie rozmieszczone. Na głębokości od 90 do 140 cm wystąpiło 12 większych fragmentów byłych ciosów wykonanych z białego piaskowca. Ponadto fragment gzymsu z różowego piaskowca datowany na drugie — trzecie dziesięciolecie XVI wieku⁴.

Groby i materiał kostny. W warstwie wystąpiła bardzo duża ilość kości ludzkich, pochodzących ze zniszczonych grobów. Ponadto wyeksplorowano 14 grobów występujących na głębokości od 75 do 155 cm. Z nich trzy, usytuowane w górnej części warstwy, zachowane dobrze, z orientowanymi szkieletami i widocznymi zarysami trumien. Pozostałych 11 grobów zostało zniszczonych przez groby chronologicznie późniejsze i zachowało się w postaci nieregularnych skupisk kostnych. W czterech z nich stwierdzono, że były pierwotnie orientowane, oraz wyróżniono jeden grób dziecka.

Interpretacja: Warstwa VI jest warstwą cmentarną, użytkowaną w celach pochówkowych już w XIV wieku. Długotrwałość użytkowania terenu jako cmentarza spowodowała, że warstwa została chronologicznie przemieszana kolejnymi, wzajemnie nakładającymi się pochówkami. Zniszczenie grobów i przemieszanie warstwy uniemożliwia chronologiczne określenie grobów, z wyjątkiem trzech lepiej zachowanych — bezwzględnie nowożytnych. Prócz tego najgłębsze wkopy grobowe naruszyły niżej zalegające warstwy starsze. Jednocześnie potęgujące się przemieszanie warstwy kolejnymi wkopami grobowymi spowodowało rozprzestrzenienie materiału ze starszych warstw na przestrzeni całej warstwy VI.

Skupiska piasku znajdującego się na spągu warstwy należy raczej łączyć ze stropem warstw starszych i interpretować je jako funkcjonalnie związane z pracami budowlanymi przeprowadzonymi w związku z odbudową pierwszego kościoła po pożarze.

WARSTWA VII (południowa część wkopu II, przylegająca bezpośrednio do fundamentu katedry). Wkop przyfundamentowy, szeroki górą na 70 cm, dołem — 20 cm. Północny skraj wkopu zniszczony chronologicznie późniejszym wkopem pod kabel (warstwa VIII). Wkop wyklinowuje się w miarę wzrostu głębokości i kończy na poziomie spodu fundamentu katedry, czyli 145 cm poniżej poziomu powierzchni placu przykatedralnego. Wypełniskiem wkopu jest ziemia gliniasta o szarobrazowym zabarwieniu.

Inwentarz: Kilkanaście fragmentów ceramiki średniowiecznej. 17 skorup z XIII — XIV wieku, analogicznych do występujących w warstwie VI. Dwa fragmenty ceramicznych płytek posadzkowych. Kilkanaście gwoździ trumiennych oraz kawałków żelaza. Duża ilość kości ludzkich.

Interpretacja: Zarys wkopu, głębokość równorzędna z poziomem posadowienia fundamentu oraz zawarte w nim materiały ceramiczne wskazują, że wkop wykonany był w związku z budową fundamentu kapitułarza kościelnego w latach 1514—1522. W trakcie wykonywania wkopu zniszczono zalegającą w tym miejscu warstwę starszą, co tłumaczy występowanie w XVI-wiecznym wkopie ceramiki XIII — XIV-wiecznej oraz kości, pochodzących najpewniej ze starszej fazy użytkowania terenu przykościelnego w celach cmentarnych. Ceramika chronologicznie najmłodsza wiąże się najpewniej z okresem budowy kapitułarza.

WARSTWA VIII. Wypełnisko wkopu wykonanego w związku z instalowaniem kabla odgromowego, położonego 80 cm poniżej poziomu nawierzchni

placu. Ziemia lekko gliniasta, barwnie niejednolita, o odcieniach od ciemno-brunatnej, poprzez brunatną i brązową do ciemnoszarej.

Inwentarz: Kilka fragmentów nowożytnych, polewanych naczyń glinianych oraz naczyń szklanych. Kawałki przerdzewiałych przedmiotów żelaznych. Kilka kości, prawdopodobnie ludzkich.

Interpretacja: W trakcie wykonywania w bieżącym stuleciu wkopu pod kabel odgromowy przecięto warstwy II, III, IV i V oraz naruszono warstwę VI i wkop, oznaczony jako warstwa VII. Stąd materiały uzyskane w opisywanym wkopie są przemieszaną zawartością naruszonych warstw.

WARSTWA IX. Warstwa składa się z dużych kawałków węgla drzewnego, spojonych gliną zaczernioną popiołem. Warstwa wybiega spod stopy fundamentowej i opada w kierunku północnym, wyklinowując się mniej więcej w połowie wykopu II. Pośrodku swego przebiegu warstwę przecina skupisko kilkunastu fragmentów lapidarialnych. Miąższość warstwy nierównomierna — największa jest przy skupisku fragmentów lapidarialnych i wynosi 11 cm; w części przyfundamentowej 7 cm.

Inwentarz: Kilkanaście fragmentów lapidarialnych wykonanych z białego piaskowca, wśród nich osiem dużych: pięć fragmentów prostopadłościennych ciosów, trzy pochodzące z półkolumniek lub pilastrów o średnicach 14, 15 i 16 cm.

Interpretacja: Jest to warstwa pogorzelskowa. Jej układ i przebieg wskazują, że powstała w wyniku usuwania resztek pogorzelska z wnętrza spalonego kościoła. Fragmenty lapidarialne nie są pod względem stratygraficznym usytuowane jednoznacznie. Można je interpretować jako zniszczone detale, pochodzące z pierwszego, spalonego kościoła, bądź traktować jako odpady produkcji kamieniarskiej, związanej z odbudową spalonego kościoła.

WARSTWA X. Zalega bezpośrednio pod warstwą IX na całym jej przebiegu. Warstwa składa się z dużych brył przepalanej na ceglasto gliny, spojonych rozmytą przepaloną gliną, zawierającą domieszkę węgla drzewnych. Miąższość warstwy od 4 cm do 12 cm. Warstwa kulturowo jałowa.

Interpretacja: jak warstwy IX.

WARSTWA XI. Warstwa wybiegająca spod fundamentu katedry i wypełniająca zagłębienie w skale calcowej, występujące w pobliżu fundamentu. W dalszym przebiegu warstwa zalega cienkim pasmem. Warstwę tworzy gliniasta ziemia barwy intensywnie brązowej, zawierająca dużą ilość drobnych kawałków węgla drzewnych i okruchów skały calcowej. Miąższość warstwy wynosi około 45 cm w południowym krańcu wykopu, a 6 cm w krańcu północnym.

Inwentarz: 21 fragmentów glinianych naczyń XIII — XIV-wiecznych, analogicznych do opisanych przy warstwie VI. 6 małych fragmentów posadzkowych płytek ceramicznych.

Kilkanaście żelaznych gwoździ trumiennych, silnie przerdzewiałych.

3 krzemienie nieprzemysłowe.

Groby. Ponadto natrafiono na trzy skupiska kości ludzkich, które są zniszczonymi grobami. Jeden z grobów znajdował się pod fundamentem — nieco poniżej jego stopy.

Interpretacja: Warstwę XI, podobnie jak warstwy pogorzelskowe IX i X, z uwagi na podchodzenie pod fundament kapitułarza należy uznać

za starszą od niego, a więc odłożoną przed 1514 r. Ślady pogorzelskowe w stropie warstwy wskazują na jej związek z pracami remontowymi kościoła po pożarze. Płytkość grobów względem warstw spalenizny nasuwa przypuszczenie, że podczas wspomnianych prac remontowych obniżono znacznie pierwotny poziom terenu na obszarze obecnego wykopu II, niszcząc zarazem występujące tam groby lub też poważnie je uszkodzając. Zachodzenie grobów pod fundament świadczy również, że pierwotnie, w okresie istnienia pierwszego kościoła, znacznie mniejszego niż po rozbudowie w latach 1514—1522, teren wykorzystywany w charakterze cmentarza był większy i rozciągał się na miejscu późniejszego kapitularza.

WARSTWA XII. Warstwa szarawożółtego iłu, przemieszanego z dużą ilością kawałków poniżej zalegającej skały calcowej. Miąższość warstwy około 7 cm.

Inwentarz: Trzy skorupki pochodzące z naczyń XIII — XIV-wiecznych.

Interpretacja: Gliniasta warstwa jest produktem naturalnego rozkładu stropu łupków dewońskich, stanowiących podłoże calcowe wzgórza katedralnego. Występujące w warstwie materiały zabytkowe dostały się do niej prawdopodobnie skutkiem wdeptania podczas pierwszych faz odkładania się powyżej zalegającej warstwy kulturowej.

WARSTWA XIII. Skała calcowa. Łupki dewońskie niemal pionowo warstwowane, łatwo się łupiące.

MUR FUNDAMENTOWY. Odsłonięty w trakcie eksploracji mur fundamentu kapitularza posiadał nie wyrównane lico. Mur wykonany został z równo na ogół ułożonych płaskich kamieni, znacznie różniących się między sobą wymiarami. Do budowy fundamentu użyto jako surowca piaskowców oraz wapieni — spoiwem była wapienna zaprawa murarska. Opisywany mur różnił się poważnie od muru fundamentowego, odsłoniętego na odcinku wykopu I w 1961 r.

W wykopie II fundament, poczynszy od głębokości 110 cm, zwązał się ku dołowi. Stopa fundamentowa nie została posadowiona na skale calcowej, lecz na warstwie XI i częściowo na warstwach pogorzelskowych IX i X. Głębokość posadowienia stopy fundamentowej wynosiła 145 cm.

ANALIZA MATERIAŁU

W poniższej analizie pominięto w zasadzie materiały nowożytny ze względu na fakt, iż reprezentują one końcowe fazy użytkowania terenu przykościelnego. Materiały te nie stanowiły celu badań, mających za zadanie wyjaśnienie procesów historycznych, odbywających się na wzgórzu katedralnym w okresie wczesnośredniowiecznym i średniowiecznym. Ponadto, z uwagi na zasygnalizowane w poprzedzającym opisie częściowe zniszczenie warstw wczesnośredniowiecznych i średniowiecznych, pochodzące z nich materiały dostały się do warstw nowożytnych. Stąd zaistniała konieczność by materiały te ujęte zostały globalnie, z pominięciem rozbicia na poszczególne warstwy.

Ceramika. Ceramika średniowieczna, występująca w warstwach zalegających powyżej warstw pogorzelskowych, jest licznie reprezentowana przez skorupy, pochodzące z cienkościennych, toczonych na kole garncarskim dzbanów, mis i pokrywek. Zachowane fragmenty denne noszą ślady

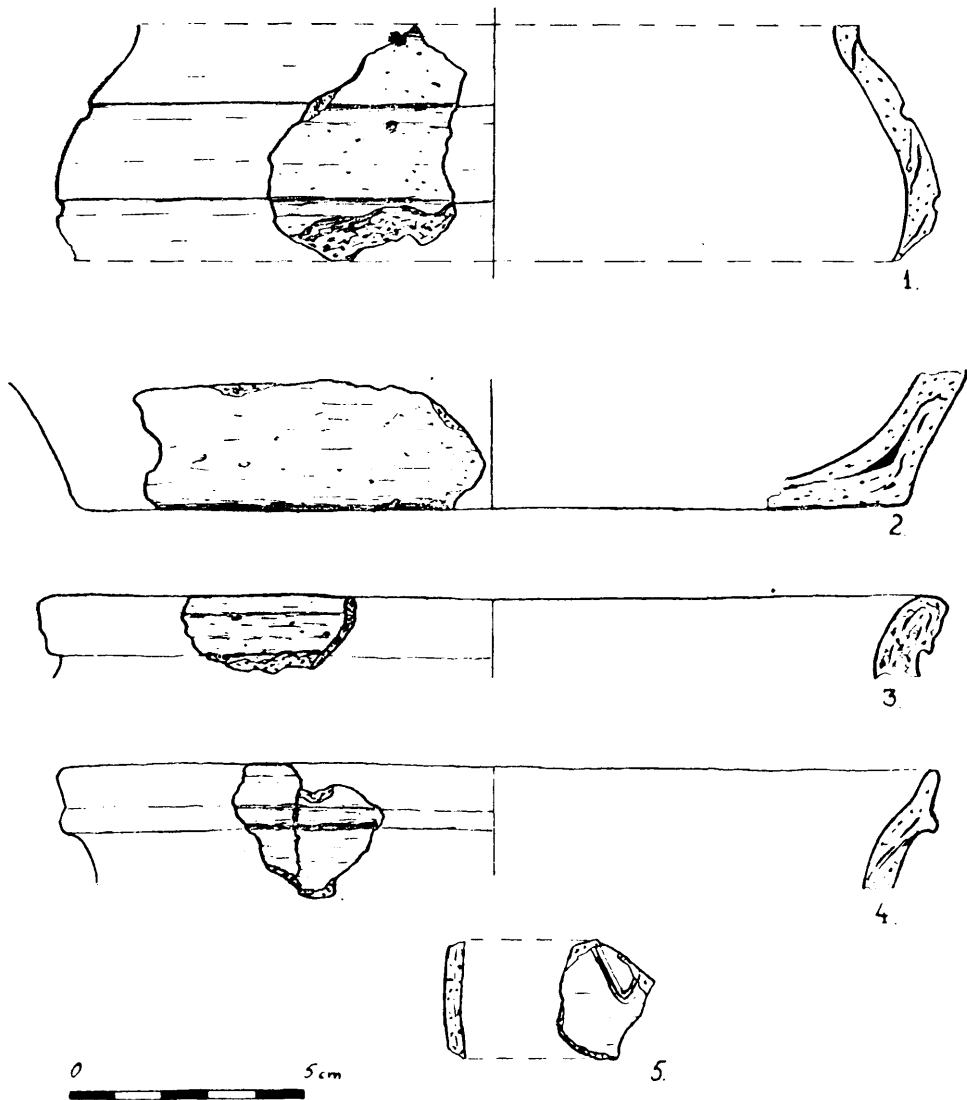
odcienia od koła sznurem lub drutem. Wypał naczyń jest bardzo dobry, wylewy ostro profilowane. Barwy powierzchni skorup w większości egzemplarzy szare, ciemnoszare oraz — rzadziej — piaskowe. Powierzchnie szorstkie prócz kilku skorup pochodzących najpewniej z dzbanów, częściowo polerowanych po stronie zewnętrznej. Ponadto dwie skorupy są kryte grubą warstwą szklistej polewy o intensywnie zielonym zabarwieniu. Ornamentyka występuje jedynie na kilku skorupach w postaci ostro zarysowanych żłobków dookólnych oraz pionowych i poziomych pasm polerowanych na szorstkiej powierzchni.

Blizsze ustalenie chronologii grupy naczyń wyżej opisanych utrudnione jest przez brak dobrze datowanego materiału porównawczego. W oparciu o technikę wykonania naczyń przyjęć można, być jednak może mylnie, że ceramika ta nie jest chronologicznie jednolita. Zmusza to do zamknięcia średniowiecznego materiału ceramicznego w granicach czasowych między końcem XIV a początkiem XVI wieku. Być może, że końcową jej datę określa czas budowy kapitulacza, a więc lata 1514—1522.

Ceramika reprezentująca schyłek okresu wczesnośredniowiecznego oraz początkową fazę średniowiecza dzieli się na dwie grupy: fragmenty naczyń oraz fragmenty płytek posadzkowych. Grupa pierwsza składa się z 93 skorup, pochodzących z garnków wykonanych z gliny schudzonej domieszką droбноziarnistego tłucznia kamiennego. Przełomy skorup wykazują, że naczynia lepiono metodą kolejnego doklejania wałka masy ceramicznej, formowanego od razu w rodzaj pasma (tabl. III, ryc. 1, 4; tabl. IV, ryc. 6, 8 i 9), do ukształtowanego uprzednio dna (tabl. III, ryc. 2). Naczynia obtaczano, wygładzając dokładniej ich górne partie. Wewnętrzne powierzchnie skorup posiadają niejednokrotnie ślady pionowego wygładzania (tabl. IV, ryc. 6) w postaci cienkich pasm, prostopadłych do śladów obtaczania zewnętrznego. Wylewy naczyń wywinięte, lekko profilowane (tabl. III, ryc. 3, 4; tabl. IV, ryc. 9), posiadają niekiedy słabo zaakcentowany rowek na umocowanie pokrywki (tabl. III, ryc. 4). Dna naczyń mają ślady stosowania podsypki piaskowej. Barwy powierzchni naczyń zróżnicowane; piaskowe, jasno- i ciemnobrązowe oraz szare, niekiedy niemal czarne. Powierzchnie zewnętrzne posiadają w większości zabarwienie jaśniejsze od powierzchni wewnętrznych. Ornamentyka naczyń oparta jest na dwóch motywach — dookólnych żłobkowań oraz sporadycznie tylko występującej linii falistej. Żłobki dookólne przebiegają od siebie w znacznym oddaleniu (tabl. III, ryc. 1, 2; tabl. IV, ryc. 7). Są na ogół płytkie i słabo zarysowane. Linia falista występuje na dwóch tylko skorupach, również jest słabo zaakcentowana (tabl. III, ryc. 5).

Naczynia powyższe, ze względu na kształty profili wylewów oraz poziom technicznego wykonania, datowane być mogą na okres zawarty między zaawansowanym wiekiem XIII, a końcową fazą wieku XIV⁵.

Płytki posadzkowe. Uzyskane fragmenty płytek posadzkowych są analogiczne do materiałów odkrytych podczas badań w 1961 r.⁶ Każdy z 30 fragmentów posiada płaszczyznę wierzchnią krytą polewą o barwie jasno- lub ciemnobrązowej, ewentualnie intensywnie brunatnej. Płytki dzielą się na dwie grupy — zdobione ornamentem plastycznym (21 sztuk) oraz nie ornamentowane (9 sztuk). Ornamentyka operuje prostymi, zazwyczaj przeplatanyymi formami geometrycznymi oraz motywami, opartymi na stylizowanych elementach roślinnych. Układ ornamentu niektórych płytek

Tabl. III. Wykop II. Fragmenty naczyń

wskazuje, że były to fragmenty większych dekoracyjnych całości, które następnie uzyskiwano łącząc poszczególne płytki w zwarte kompozycyjnie pola. Pola te obrzeżone były najprawdopodobniej pasami płytek nie ornamentowanych⁷. Grubość płytek waha się w granicach od 2,5 do 3,3 cm. Szerokość, skutkiem szcążkowego stanu zachowania, nie jest znana. Powierzchnie spodnie płytek wykazują stosowanie podsypki piaskowej. Boki płytek z reguły lekko ścięte ku dołowi.

Silnie starty, pierwotnie wypukły ornament płytek wskazuje na użytkowanie ich przez pewien okres czasu, zapewne nie mniejszy niż 20 — 30 lat. Występujące na niektórych egzemplarzach ślady przepalenia polewy są jednym ze świadectw pożaru kościoła⁸.

Datowania płytek można dokonać opierając się na znanych wydatowanych tego typu znaleziskach głównie na Wawelu⁹ i w nie istniejącym obecnie kościele Marii Magdaleny w Krakowie¹⁰. Znaleziska te, jak i inne, analogiczne, datuje się w zasadzie na pierwszą połowę XIII wieku¹¹ z jednoczesnym niejednokrotnym uściśleniem datowania do drugiej ćwierci tego wieku¹². Niemniej istnieją znaleziska analogicznych płytek już z przełomu XII i XIII wieku¹³, a w każdym razie nie można wykluczyć ich występowania w pierwszej ćwierci XIII w.¹⁴ W świetle powyższego umieszczenie płytek kieleckich w pierwszej połowie XIII wieku wydaje się bezsporne. Zarazem biorąc pod uwagę fakt pożaru kościoła, który najprawdopodobniej miał miejsce nie później niż w początkach drugiej połowy XIII w., oraz uwzględniając zniszczenie powierzchni płytek skutkiem długotrwałego ich użytkowania — wydaje się, że w danym przypadku ustalenie daty położenia posadzki z płytek w kieleckim kościele na przełom pierwszego i drugiego ćwierćwiecza XIII w. jest najprawdopodobniejsze. Wynik ten w porównaniu z próbą datowania na podstawie wyników badań z roku 1961 stanowi przesunięcie ku przodowi o około 25 lat.

Metale. Przedmioty wykonane z metalu reprezentowane są przede wszystkim przez gwoździe żelazne, które wystąpiły w ilości przekraczającej 100 sztuk. Pozostałe przedmioty żelazne, głównie w postaci kawałków przerdzewiałych blach, zachowane są zbyt fragmentarycznie, by można było określić ich pierwotną funkcję. Wydaje się jednak, że są to (przynajmniej w przeważającej części) fragmenty byłych okuć trumiennych. Tę samą funkcję przypisać również należy kilku kawałkom wąskich taśm, wykonanych z blachy brązowej. Całkiem odrębnym przedmiotem był napaśtek nowożytny, wykonany z blachy miedzianej.

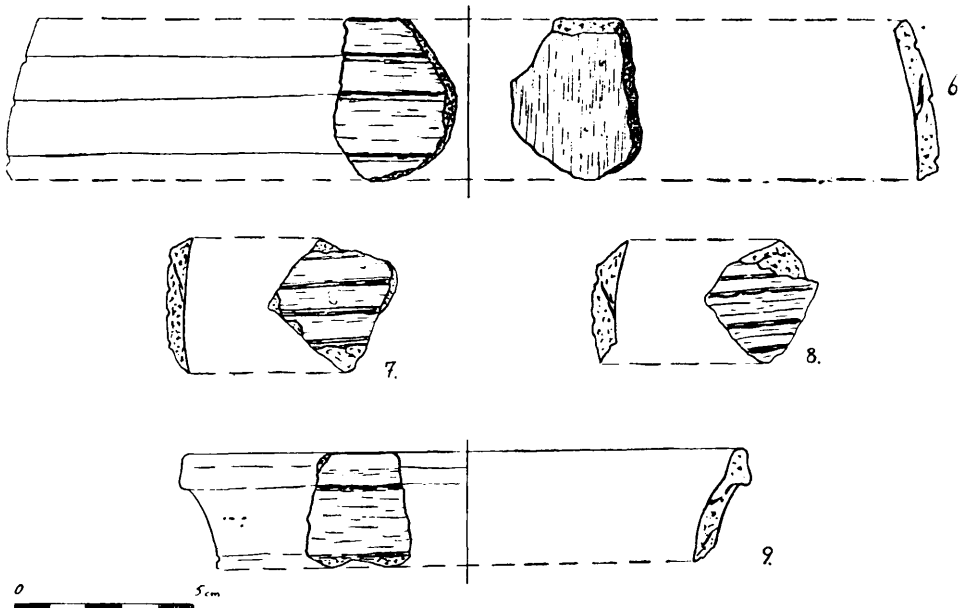
Fakt znalezienia kilkunastu gwoździ w zarysach lepiej zachowanych trumien oraz odciski włókien drewna na pokrywającej je rdzy — pozwalają przyjąć, że były to gwoździe trumienne. Funkcję tę rozciągnąć można na wszystkie pozostałe, luźno występujące w warstwach gwoździe z uwagi na analogiczność kształtu oraz takie same odciski włókien drewna na rdzy.

Mimo iż gwoździe pochodzą ze znacznie zróżnicowanych czasowo grobów (od schyłku wieku XIV do początków wieku XIX¹⁵) trudno przeprowadzić chronologiczne ich rozwarstwienie, a to z uwagi na niemal zupełną jednorodność form. Uzyskane gwoździe wystąpiły bowiem w dwóch tylko grupach typologicznych. Typ pierwszy — ilościowo liczebniejszy — stanowią gwoździe dość cienkie, o długości 8 — 9 cm; typ drugi — gwoździe grubsze, o długości 4 — 5 cm. Obydwa te typy występowały równorzędnie we wszystkich warstwach cmentarnych, przy czym gwoździe dłuższe dominowały

w warstwach górnych, krótsze w dolnych. Czy fakt ten pozwala wiązać gwoździe krótsze z pochówkami średniowiecznymi, dłuższe natomiast z nowożytnymi — nie można stwierdzić miarodajnie ze względu na chronologiczne przemieszanie warstw. Być bowiem może, że typy gwoździ wynikają nie ze zróżnicowania chronologicznego, lecz są odbiciem odmienności ich funkcji — np. jeden typ używany do montażu trumien, drugi wyłącznie do przytwierdzania wieka.

Szkła. Szkła wystąpiły wyłącznie w warstwach cmentarnych. Uzyskane fragmenty pochodziły z naczyń oraz szyb. Na podstawie fragmentów można określić, że mamy do czynienia ze zróżnicowanymi pod względem wielkości kawałkami kielichów, ampułek, flasz i butelek. Biorąc pod uwagę bezpośrednie sąsiedztwo kościoła można się spodziewać, że większa przynajmniej część naczyń używana była pierwotnie przy zabiegach liturgicznych. Przemieszanie warstw uniemożliwia chronologiczne rozwarstwienie materiału. Wydaje się jednak, że wszystkie fragmenty szklane należy wiązać z okresem nowożytnym.

Fragmenty lapidarialne. Wszystkie fragmenty lapidarialne wykonane są z trzech gatunków piaskowca: białego, jasnoróżowego i intensywnie różowego, niemal czerwonego. Ten ostatni wystąpił wyłącznie w złożu zalegającym poniżej warstw pogorzelskich; pozostałe uzyskano w warstwach wyższych oraz wkopach. Większość piaskowców, zwłaszcza małych, nie nosiła śladów obróbki. Większe rozmiarami fragmenty, wykonane z białego piaskowca, miały wygładzone płaszczyzny z zachowanymi śladami obróbki narzędziami kamieniarskimi w postaci nieco głębszych nacięć różnokierunkowo rozmieszczonych. Dotyczy to zwłaszcza fragmentów

Tabl. IV. Wykop II. Fragmenty naczyń

prostopadłościennych ciosów. Fragment gzymsu posiadał na powierzchni drobne, równoległe, gęsto umieszczone pasma żłobkowań.

Powyżej wspomniany fragment gzymsu jest jedynym bezspornie określonym chronologicznie detalem architektonicznym¹⁶. Datowanie na drugie — trzecie dziesięciolecie XVI wieku pozwala łączyć go z dobudową kapitulacza i zakrystii. Datowanie pozostałych fragmentów lapidarialnych nastęrcza trudności i jest problematyczne. Zwłaszcza niejasnym jest ustalenie zespołu wkopanego częściowo w warstwy pogorzelskowe, a reprezentowanego przez fragmenty ciosów i półkolumnienek. Interpretować je bowiem można jako wiążące się z pierwszym kościołem, a więc jako schyłkowo XII-wieczne, bądź jako mające związek z odbudową kościoła po pożarze, czyli pochodzące z okresu między drugą połową XIII wieku a początkiem wieku XIV. Kawalki piaskowca silnie różowego, niemal czerwonego, występujące w warstwie zalegającej pod warstwami pogorzelskowymi są niemal bezspornie związane z pierwszym kościołem.

WNIOSKI Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH

Historia użytkowania terenu przykościelnego w okresie nowożytnym została ustalona w wyniku pierwszej fazy badań w roku 1961. Badania przeprowadzone w roku 1962 potwierdziły w pełni na tym odcinku poprzednie ustalenia, nie wnosząc w zasadzie nic nowego. Natomiast w zakresie badań nad historią wzgórza katedralnego w okresach wcześniejszych przybyły nowe, istotne przyczynki. Stąd też w poniższym sumarycznym zreferowaniu wyników prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 1962 r. uwzględnione zostaną niemal wyłącznie te ostatnie.

Pewnym przyczynkiem do ustalenia pierwotnego ukształtowania powierzchni wzgórza katedralnego jest porównanie głębokości pochówków na terenie wykopów I i II. Obecne ich położenie w wykopie II, płytsze niż to miało miejsce w wykopie I, wynika z prac niwelacyjnych, przeprowadzonych w XIX w. Wówczas to wyrównując plac przykatedralny obniżono wyższe partie terenu, podwyższając przez nadsypanie niższe jego odcinki. Wynika z tego, że pierwotnie, a przynajmniej przed rozpoczęciem prac niwelacyjnych, teren cmentarza przykatedralnego opadał w kierunku wykopu I, czyli w stronę zachodnią. Wniosek ten jest zresztą zgodny z obecnym ukształtowaniem wzgórza katedralnego w szerszej pojętych granicach.

W obecnym stanie badań historia wzgórza katedralnego zarysowuje się następująco. Data budowy pierwszego kościoła, znana ze źródeł pisanych, przypada na lata 1171—1173. Ostatecznym uzupełnieniem wystroju wnętrza, a przynajmniej jego części, było ułożenie posadzki z płytek ceramicznych. Miało to miejsce około przełomu pierwszej i drugiej ćwierci XIII wieku.

Jednocześnie z zakończeniem budowy kościoła, a więc u schyłku XII wieku lub w początkach wieku XIII, zaczęto użytkować otaczający go teren w celach cmentarnych.

Następnym archeologicznie uchwytym faktem są ślady odbudowy kościoła, zniszczonego uprzednio podczas pożaru. Czas jej trwania można ustalić na podstawie materiału ceramicznego na okres zawarty między połową XIII a połową XIV wieku. Bliższe ustalenie chronologiczne pożaru nie jest w świetle dotychczasowych badań możliwe do przeprowadzenia. Pewne

Wykop II. Fragment gzymsu z lat 1520—1530

fakty wskazują jednak, że pożar nastąpił nie wcześniej niż w połowie XIII w. Ceramika, występująca w warstwie zalegającej bezpośrednio pod warstwami pogorzelskowymi, a więc wiążąca się z końcową fazą użytkowania pierwszego kościoła przed pożarem, jest jednolita z materiałem ceramicznym warstwy wiążącej się z odbudową. Sugeruje to wniosek, że między pożarem a rozpoczęciem prac remontowo-budowlanych nie istniała dłuższa przerwa. Dodatkową wskazówką, którą traktować jednak należy z dużą ostrożnością, jest mocno zaawansowane, dość jednolite starcie górnych powierzchni posadzkowych płytek ceramicznych. Starcie to pozwala przyjąć, że płytki pełniły swą funkcję przez okres nie mniejszy niż 20 — 30 lat¹⁷. Przyjmując zatem datę położenia posadzki z płytek na około 1225 r., przypuścić można, że pożar nie nastąpił wcześniej niż między 1250—1260 r. Przyczyn pożaru ustalić nie można. Mógł on powstać zarówno wskutek działań militarnych, jak też na drodze przypadku, np. zaproszenia ognia czy też wyładowań atmosferycznych. Straty wywołane pożarem wydają się być bardzo poważne. Świadczą o tym zarówno resztki usuniętego pogorzelska, udokumentowane obfitymi warstwami, ślady przepalenia powierzchni płytek posadzkowych, kropelki ciciwu, występujące również na ich powierzchniach¹⁸, a także w pewnym stopniu zaawansowane poważnie prace kamieniarskie związane z odbudową kościoła.

Prace remontowe rozpoczęto prawdopodobnie od usunięcia resztek konstrukcji spalonej drewnianej więźby dachowej. W następnych fazach prac usunięto również silnie zużytą posadzkę z płytek ceramicznych. Sporną jest kwestia, czy detale architektoniczne wiązać można z pierwszym kościołem, czy też z pracami remontowo-budowlanymi. Jak już zostało to zasygnalizowane, ich stratygrafia przedstawia się dwuznacznie. Momentem, przemawiającym

za wcześniejszym datowaniem półkolumnienek, a więc możliwością wiązania ich z pierwszym kościołem, jest znalezienie dużego, dobrze zachowanego, analogicznego detalu architektonicznego, użytego wtórnie w górnych partiach muru katedry¹⁹.

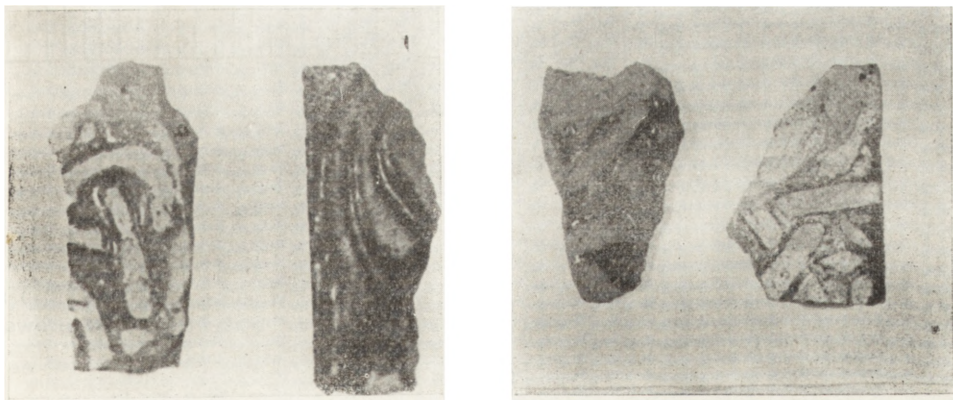
W okresie, jaki minął od chwili pożaru aż do czasu odbudowy kościoła, teren przykościelny nie był, jak się wydaje, użytkowany w celach pochówkowych. Istniejąca już warstwa, zawierająca groby z okresu przed pożarem, została naruszona (przynajmniej na odcinku wykopu II) podczas prac remontowo-budowlanych. Tłumaczyłoby to fakt naruszenia najstarszych grobów.

Odbudowa kościoła zakończona została prawdopodobnie w XIV w. Następne prace budowlane przy kościele wiązały się z dobudową kapitułarza i zakrystii w latach 1514—1522 i są już uchwytne dokumentami. Wznoszone wówczas nowe partie budynku kościelnego objęły swym zasięgiem starsze, bezpośrednio przy kościele usytuowane części cmentarza. Stąd też groby wystąpiły w wykopie II bezpośrednio pod fundamentem. Zastanawiającym jest fakt posadowienia stopy fundamentowej nie na skalistym calcu, lecz na warstwach kulturowych.

Kierunki spadku warstwy pogorzelskiej, różnice jej grubości, różnice zachodzące w rozrzucie — przeanalizowane na podstawie eksploracji wykopów I i II — pozwalają wytyczyć pierwotne jej centrum, z którego była usuwana. Centrum to, jednoznaczne z usytuowaniem pierwszego kościoła, znajduje się pod obecnym prezbiterium.

Nadal otwartą kwestią pozostaje problem istnienia ewentualnej osady, z którą związany był funkcjonalnie kościół. Warunki geologiczne pozwalają domyślać się jej w kierunku południowym od kościoła. Dotychczasowe jednak obserwacje (kontrola wykopów i badania powierzchniowe) nie wniosły w tej mierze istotnych wyników. Rozstrzygających ustaleń dostarczyć mogą jedynie wykopaliskowe prace badawcze.

Wyniki dotychczasowych prac badawczych przy katedrze wytyczają zarazem dalsze ich kierunki. W pierwszej kolejności należy wykonać jeszcze jeden wykop sondażowy, usytuowany po przeciwnej, południowej stronie katedry, na wprost wykopu II. Rezultaty prócz powiększenia bazy materia-

Wykop II. Fragmenty trzynastowiecznych płytek posadzkowych

l a t a	k o ś c i ó ł	t e r e n przykościelny
1 3 5 0		
1 3 4 0	II kościół	II cmentarz grzebalny
1 3 3 0		
1 3 2 0	okres przypu- szczalnej od- budowy spalo- nego kościo- ła	
1 3 1 0		
1 3 0 0		
1 2 9 0		
1 2 8 0		
1 2 7 0	przypuszczalny okres pożaru kościółka	
1 2 6 0		
1 2 5 0		
1 2 4 0	ułożenie posadz- ki z płytek ce- ramicznych	
1 2 3 0		
1 2 2 0		
1 2 1 0		I cmentarz grzebalny
1 2 0 0	I K O Ś C I O Ł	
1 1 9 0		
1 1 8 0	1171-1173 r.-bu- dowa kościoła	
1 1 7 0		
1 1 6 0		

Tablica chronologiczna historii wzgórza katedralnego w okresie 1160 — 1350 r. wykonana na podstawie wyników archeologicznych prac badawczych przeprowadzonych w 1962 r.

łowej uściślić mogą wysunięte powyżej przypuszczenie dotyczące lokalizacji pierwszego kościoła pod obecnym prezbiterium. Dalszym etapem badań powinno być wykonanie wykopaliskowych prac badawczych w samym prezbiterium. Powinny one doprowadzić do odsłonięcia zachowanych prawdopodobnie wątków fundamentowych kościoła XII-wiecznego, a w następstwie do uzyskania ustaleń z zakresu historii i architektury tego obiektu, związanego ściśle z początkami Kielc.

Kończąc przedstawione powyżej zreferowanie wyników dotychczasowych prac wykopaliskowych przy katedrze kieleckiej, pragnę wyrazić słowa wdzięczności Prof. drowi Janowi Pazdurowi za umożliwienie mi przeprowadzenia badań oraz stałą, nieodzowną pieczę naukową nad ich przebiegiem. Serdecznie również dziękuję Doc. drowi Aleksandrowi Gardawskiemu za tak życzliwe udzielanie wskazań z zakresu metodologii wykopalisk i późniejszej interpretacji ich wyników. Uzyskane szczególnie cenne uwagi były niezastąpioną pomocą, która w podstawowym stopniu przyczyniła się do wydobycia z przeprowadzonych prac badawczych możliwie szerokich treści historycznych.

PRZYPISY

- ¹ Wyniki prac badawczych przeprowadzonych w 1961 r.: J. Kuczyński *Sprawozdanie z badań katedry kieleckiej za rok 1961*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, t. I, Kraków 1963, s. 67—89.
- ² Dane o historii katedry i zagospodarowywaniu otaczającego ją terenu zaczerpnięto z następujących prac: J. Długosz *Dziejów polskich ksiąg dwanaście*, t. II, księga V, Kraków 1868, s. 76; J. Garbacik *Wizytacja kolegiaty kieleckiej przez kardynała Jerzego Radziwiłła 2 września 1598*, „Radostowa” 1938/III, nr 3—4, s. 64—67; W. Siarkowski *Groby kościoła Najświętszej Marii Panny w Kielcach*, Warszawa 1872; J. Zdanowski *Kościół katedralny NMP w Kielcach*, Kielce 1930; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. III, z. 4, *Powiat kielecki*, Warszawa 1957, s. 26—27.
- ³ J. Kuczyński, op. cit., s. 70.
- ⁴ Określenie doc. dra A. Miłobędzkiego.
- ⁵ Określenie doc. dra A. Gardawskiego oraz doc. dr Z. Wartołowskiej.
- ⁶ J. Kuczyński, op. cit., s. 76—80.
- ⁷ A. Szyszko-Bohusz *Studia nad katedrą wawelską*, „Prace Komisji Historii Sztuki”, t. VIII, Kraków 1939—1946, ryc. 15 i 17; J. Remer *Kronika konserwatorska*, „Rocznik Krakowski”, t. XXX, Kraków 1938, ryc. 1; T. Lenkiewicz *Kościół Marii Magdaleny w Krakowie w świetle ostatnich odkryć archeologicznych*, „Biuletyn Krakowski”, t. I, Kraków 1959, ryc. 14, 15, 16.
- ⁸ Podczas badań w 1961 r. uzyskano również fragmenty płytek posadzkowych opryskanych drobnymi stopionymi kawałkami ołowiu; J. Kuczyński, op. cit., s. 76.
- ⁹ A. Szyszko-Bohusz, op. cit., ryc. 15—18; J. Remer, op. cit., s. 251—252.
- ¹⁰ T. Lenkiewicz, op. cit., ryc. 7—11.
- ¹¹ A. Szyszko-Bohusz, op. cit.; J. Remer, op. cit.; T. Lenkiewicz, op. cit., s. 96—98.
- ¹² T. Lenkiewicz, op. cit., s. 96 oraz przypis 25 na tejże stronie.
- ¹³ A. Bochnak, J. Pagaczewski *Polskie rzemiosło artystyczne wieków średnich*, Kraków 1959, s. 46; T. Lenkiewicz, op. cit., przypis 24 na s. 96.
- ¹⁴ A. Bochnak, J. Pagaczewski, op. cit., s. 46.
- ¹⁵ J. Kuczyński, op. cit., s. 82—83.
- ¹⁶ Określenie doc. dra A. Miłobędzkiego.
- ¹⁷ Określenie mgra P. Trzeciaka.
- ¹⁸ J. Kuczyński, op. cit., s. 76.
- ¹⁹ Opisywany detal odnaleziony został przez mgra A. Tomaszewskiego i określony przez niego na podstawie analogii z kościoła w Zagości jako pochodzący ze schyłku XII wieku.

ОТЧЁТ ПО ПРОВЕДЁННЫМ В 1962 ГОДА В КЕЛЕЦКОМ КАФЕДРАЛЬНОМ
СОБОРЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИМ ИССЛЕДОВАНИЯМ

Произведённые в 1962 году раскопки в келецком кафедральном соборе являлись продолжением начатых в предыдущем году работ. Все произведённые до сих пор работы привели в сумме к следующим заключениям относительно начальных фаз эксплуатации теперешнего кафедрального холма. В их свете первый романский костёл, возведённый из камня ок. 1171—1173, отличался богатым внутренним убранством, в частности расписным полом из узорных керамических плиток. Одновременно со стройкой костёла началось использование окружающей его территории в целях погребения. В третьей четверти XIII века костёл был разрушен вследствие пожара. Реконструкция, по всей вероятности сочетавшаяся с расширением, приходится на период между концом XII и серединой XIV в. Следующие хронологические слои связаны с более современными реконструкциями объекта и с дальнейшей эксплуатацией окружающей костёл территории.

PROCEEDINGS OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES AT THE CATHEDRAL
OF KIELCE IN 1962

The researches concerning the excavations at the cathedral of Kielce in 1962 followed after the earlier ones begun in 1961. The whole of the archaeological researches prosecuted up to that time resulted in the following statements concerning the primary phases of building up the site where the cathedral stands nowadays. In the light of those statements the first church built in Romanesque style erected about 1171—1173 had a rich decorated interior. It was shown among others in the ornamented ceramic plates of the pavement. At the same time when the church was erected the place around it was begun to be used as a cemetery. In the third quarter of the 13th century the church was destructed by fire. Its reconstruction, and probably its extension, dated from the period between the end of the 13th and the middle of the 14th centuries. The strata succeeding one another relate to modern rebuildings of the edifice and to progressive building up the site around the cathedral.